

УДК 371.3::808.61  
DOI 10.7251/NSK1414003B  
Прегледни рад

**Бранка Р. Брчкало\***  
Универзитет у Источном Сарајеву  
Филозофски факултет Пале

## ФУНКЦИЈА МАЛЕ УСМЕНЕ ФОРМЕ – ПОСЛОВИЦЕ – У РАЗРЕДНОЈ НАСТАВИ

***Апстракт:** У раду се говори о проблематици народних пословица и пословичких израза који, уз загонетку, чине мале усмене форме, самосталне и самобитне књижевноумјетничке творевине. Циљ рада је теоријско-методичка интерпретација пословице у настави књижевности за млађи школски узраст. Теоријско полазиште чини дефинисање пословице и њених структурних елемената тематике, композиције, језичке грађе, идејног слоја и естетске вриједности. Такође се дају прихватљиве класификације наших народних пословица на основу различитих критеријума. Методички аспект разматра како дијете са својим искуственим контекстом препознаје и разоткрива семантичка поља пословице која могу бити: спознајно, морално, психолошко, завичајно. Кроз пословицу дјеца ће схватити реченицу као најмањи облик језичке комуникације и књижевноумјетничког изражавања, спознаће метафору, ритмичку организацију и језичку концизност.*

***Кључне ријечи:** пословица, пословички израз, семантичка поља, контекст, функција пословице у настави.*

### Увод

Пословице се обично дефинишу као кратке књижевне структуре усменог поријекла о неким животним појавама и нормама понашања у облику поенте, става или закључка. Оне су најсажетији облици прозног народног стварања. Ријеч је о сазнањима и мудростима до којих се дошло колективним животним искуством кроз вијекове. Пословице су анонимног поријекла, али када се везују за поједине ствараоце или познате личности, онда су то афоризми, максиме, крилатице. Овај рад бавиће се само народним пословицама. Њих је код нас биљежио још Гаврил Стефановић Венцловић, затим Доситеј Обрадовић, а најсистематичније њима се бавио Вук

---

\* brankabrckalo@yahoo.com

Стефановић Караџић. Израз пословица први је употребио Захарије Орфелин, па затим и Јован Мушкатировић у наслову своје збирке *Причте или ти по простому пословице*, штампане у Бечу 1787. године, а касније је тај израз користио и В. С. Караџић (према: Латковић, 1975). Вук је рано почео биљежити пословице (има их већ у првом издању *Рјечника* из 1818), али је прву збирку штампао тек 1836. на Цетињу. Знатно допуњено издање *Пословица* штампано је у Бечу 1849. године.

Пословица је својеврсна порука упућена примаоцима. Нас занима како дијете млађег школског узраста прихвата ту поруку. Њено разумијевање зависи од бројних услова, од језика којим је исказана, прилика у којим је исказана, познавања вјеровања, обичаја и мишљења народа, познавања традиције. Пошто је ријеч о књижевној структури удаљеној у просторном и временском смислу од данашњих генерација дјеце, потребна је претходна анализа да би се порука правилно разумјела. Од креативности и литерарног сензибилитета учитеља зависи успјешност примјене пословице у настави српског језика, али и кроз садржаје других предмета. Пословица пружа могућност дјеци да упознају живот, јер нуди многа сазнања из различитих духовних области, али је она такође исходиште за наставне активности из подручја језика и културе говора и писања. Још су стари Латини говорили: „Хоћеш ли да те зову мудрим? Говори мало и промишљено!“. Спартанци су често цијеле мисли сабијали у једну ријеч. Позната је лаконска краткоћа (*Laconica brevitatis*). Сажет, језгровит начин изражавања, без сувишних ријечи, јер „многа ријечи мало вриједи“, циљ је културе изражавања у разредној настави.

„У току савлађивања књижевно-језичког градива (пословица) ученици вежбају своје мишљење, откривају и испољавају везе између језика и осећања“ (Смиљковић, 2012, стр. 797). Језгровитост исказана пословицама учи језгровитом говору и ученике. Пословице садрже мудрости и моралне истине везане за разне животне прилике, а њихова сажетост омогућава да се лако памте. То су животне истине о човјеку и свијету, о добру и злу, о правди и неправди, о слози, пријатељству, љубави, о судбини и смрти. У томе лежи сазнајни, васпитни и функционални значај њиховог изучавања у настави.

### Теоријска разматрања

Пословица у облику става или закључка концизно изражава законитости животних појава или норми понашања. Због своје чврсте језичке организације и карактеристичних односа према стварности она је препознатљива као засебна смисаона цјелина, било у свакодневном говору,

било у књижевним дјелима. Солар сматра да „пословице имају најчешће поетску структуру у смислу језичке организације, која се служи свим елементима језичког изражавања, нпр. ритам, рима и слично, али по неким својим особинама, као што су утврђивање разумских веза и односа међу стварним појавама, могу се убројити и у прозу“ (Солар, 1976, стр. 163). Ритам тонског стиха очувао се добро баш у нашим народним пословицама, и према Латковићевом мишљењу „заснива се на одређеном броју удара, обично три или четири између којих је број ненаглашених слогова неодређен, а слогови под ударом обично су алитеризовани“ (Латковић, 1975, стр. 209). Примјери таквих пословица су: *Врана врани очију не вади; Ко вина вечера, воде руча; Храни сироту за своју срамоту.* Ако су пословице стиховане, оне се налазе углавном у десетерцу, јер су се отргле као опште мјесто из епске пјесме (*Ђе је срећа, ту је и несрећа; Нема зиме док не падне иње,/ ни прољећа док сунце не сине,/ ни радости док не дијелиш с киме.*). Рјеђе се сусрећу пословице у осталим врстама стихова. Има их у осмерцу, седмерцу, шестерцу и дванаестерцу. Рима се понекад надокнађује асонанцом која се јавља на завршецима појединих дијелова пословице, на завршецима синтагми (*Зло је ко не зна, а учити се не да; Ко рано рани двије среће граби*). Ритмичка организација пословице постиже се и без помоћи риме или асонанце, једноставним паралелизмом мисаоних цјелина (*Док срце не заболи, не може око заплакати; Ко високо лети, ниско пада; Више ум замисли него море понесе*).

Структура (према лат. *structura*, грађа) означава начин на који је нека цјелина сложена од својих дијелова. С правом се може говорити о слојевитој структури пословице као и сваког другог књижевноумјетничког дјела, јер се у њој може открити слој звука, слој јединица значења и слој свијета дјела, или се може разликовати тзв. предњи план, тј. оно што је непосредно језиком приказано, и тзв. позадина, тј. оно на шта приказано у предњем плану упућује. Тако Солар на примјеру пословице *Младост – лудост* објашњава њену поетску структуру. Иако пословица садржи само двије ријечи, она чини сложену умјетничку структуру. Двије ријечи не чине само реченицу направљену према граматичким правилима, него уједно остварују одређени паралелизам у звуковном понављању „л“ и „д“, а посебним избором и поретком у којем је испуштено све сувишно омогућују разумијевање поруке која се не може напросто изразити тврђом „сви млади људи су луди“ или нечим сличним, јер значи много више од пuke тврђе или поруке. Повезујући два појма и уједно их издвајајући из уобичајених реченичких склопова у којима се они редовно појављују, та пословица сугерише смисао који ће свако прихватити с обзиром на властито искуство. Она може значити својеврсну похвалу младости баш као и покуду, једно схватање живота у

којем „лудост“ има својих чари и није напросто нешто што заслужује осуду. Тако структура која је надограђена на обичну језичку структуру пружа широке могућности разумијевања.

Истински живот пословице је у томе да се сви њени елементи непосредно прихватају у оном јединству које омогућава да пословица говори својим властитим језиком. Унутар њених структурних особина прво се намеће *тема*. Поставља се питање има ли пословица тему или је атематски књижевни облик. У многим пословицама се једно каже а друго мисли. Зато би праволинијско асоцирање, подстакнуто буквалним значењем ријечи у пословици водило у погрешном правцу. На примјер, ако посматрамо пословице о *вуку* и *овци* (или *кози*) – поставља се питање да ли су ријечи *вук* и *овца* (или *коза*) мотиви из којих се закључује о теми пословице *Не могу бити и вуци сити и овце на броју* (Карацић, 1849, стр. 205). Очигледно ријечи *вук* и *овца* не носе тематско значење, него је пословица глобална метафора, устаљена слика о *вуку* и *овци* која говори да свака људска добит и корист тражи одређену жртву. Исто је и са пословицама *Вук длаку мијења, али ћуди никада; Ми о вуку, а вук те у овце* (Карацић, 1849, стр. 40 и 178). Међутим, у прошлости се углавном према лексемама одређивала тематика пословица, што се може сматрати класификацијском погрешком. „Умјесто према тематици, боље је класификацију обавити према рематици, тј. према семантичком сажетку њихову, ремама дакле“ (Кекез, 1984, стр. 57). Тема је неинформативна јер је условљена контекстом, а рема је нова битна информација. Семантичких поља има доста – историјско, филозофско, социолошко, итд, а свако се даље може раздијелити ремама. Код пословица тумачимо оно што је у њима, тј. њихово пренесено значење. Ипак је доста и пословица гдје су ријечи употријебљене у основном значењу, па се њима казује оно што те ријечи стварно значе. На примјер: *Што се данас може учинити, не остављај за сјутра; Што се чешиће разговара, то се боље договара; Боље је умјети него имати; Боље је поштено умријети него срамотно живјети* (Карацић, 1849, стр. 360, 360, 25, 25). И једне и друге садрже сложена искуства и животна правила – „правила поретка, непоретка и беспоретка на земљи“ (Лалевић, 1934, стр. 187 – 188).

Пословица је продрла у све поре човјековог живота. Пословица и други пословички изрази: пословица – питалица, пословица – фраза, клетва, благослов присутни су у свим књижевним жанровима, у књижевности за одрасле и за дјецу, од анегдоте, легенде, бајке, басне, лирске и епске пјесме до драме и романа.

## Заступљеност и употреба пословица у настави српског језика у млађим разредима

Пословице се казују у нарочитим приликама, када се појединачни случајеви из живота потврђују или објашњавају општим правилима. „Праотачка искуства и сазнања изложена у пословицама налазе и данас потврде у разним сличним пригодама стварног живота као емпиричко умовање“ (Бутуровић, Палавистра 1974, стр. 275).

Иако су формално најпростије, оне су знатно теже за схватање од многих сложенијих књижевних дјела због своје апстрактности и удаљености од ученичког искуства. „Вишеслојна структура пословица пружа могућност откривања слика створених игром речи, звука и симбола из разлога што је свака пословица један песнички проблем“ (Смиљковић, 2012, стр. 798).

Добро одабране пословице доприносе повезивању наставе књижевности са наставом језика и омогућавају да се свестраније сагледа стилска функција ријечи и реченица. Тако ће уобичајена стилска средства (стилске фигуре) добити одговарајући лингвистички опис и структурално тумачење. Поређења се, на примјер, изричу прилошким одредбама за начин, придјевском компарацијом и поредбеним реченицама. Примјере таквих пословица налазимо у читанци за четврти разред (у издању Завода за уџбенике и наставна средства Источно Сарајево, 2013, аутори Б. Савић, В. Милатовић и П. Ђаковић): *Пријатељ се у невољи познаје као злато у ватри; Човјек без слободе – риба без воде; Слажу се као миш и мачка.*

Пословице су заступљене у настави књижевности од првог до петог разреда, било да се читају у оквиру лектире, уз остале одабране текстове из народне књижевности, било да се са њима успоставља корелација приликом обраде других књижевних врста, попут кратке шаливе приче, бајке, басне, приповијетке, народне епске пјесме, или се користе у настави језика као лингвометодички текст на ком се изучава нека језичка појава. Иако Наставним програмом за основну школу у Републици Српској<sup>1</sup> нису прописане као наставни садржај, у читанкама су заступљене иза сваке цјелине и области, те се дијете неминовно сусреће са њима и размишља о њиховом значењу. Само за први разред основне школе Наставним програмом су предвиђене загонетке, питалице, пословице и помоћу њих би требало да се остварују сљедећи исходи знања: ученик зна да прочита једноставне текстове исписане великим и малим штампаним словима, разумије смисао прочитаног, изражава свој однос према одређеном понашању. Дакле, у првом

<sup>1</sup> Наставни план и програм за основну школу у Републици Српској доступан је на страници [www.rpz-rs.org/index.php](http://www.rpz-rs.org/index.php).

разреду су пословице подесан текст за увјежбавање шчитавања, али се разговара и о садржају који оне преносе. У читанкама се пословице појављују готово иза сваког тематског круга који сачињавају текстови груписани према заједничким, блиским мотивима и порукама. У поменутој читанци за четврти разред пословице су више заступљене, него у читанкама за остале разреде, од другог до петог, у оквиру деветогодишње основне школе у Републици Српској. Уз причу *Досјетљиви дјечак* која говори о дјечаковој мудрости и уз сродне текстове иду пословице о мудрости и памети: *Ко умије – њему двије; Боље је умјети, него имати.* Уз причу *Свитац тражи пријатеље* и уз сродне текстове који говоре о пријатељству слиједи и пословице које говоре о пријатељству: *Пријатељ се у невољи познаје као злато у ватри; Боље је пријатељ близу, него брат далеко; Дрво се на дрво ослања, а човек на човека; Тешко другу без друга и славују без луга; Добро је у невољи имати пријатеља.* Уз пјесму *Слобода* Љубивоја Ршумовића и сродне текстове иду пословице о слободи: *Без извора нема воде, ни живота без слободе; Богатство је лијепо, али је слобода још љепша; Ако пустиш рибу у посуду са водом не мисли да си јој дао слободу; Човјек без слободе – риба без воде.* Уз текст *Вода* Драгољуба Јекнића који говори о љепоти и снази ријечи слиједи пословица *Лијена ријеч и гвоздена врата отвара.* Уз текст *Бранка* Ћопића *Мачак отишао у хајдуке* слиједи пословице: *Нема хљеба без мотике; Ко с ђаволом тикве сади, о главу му се лупају; Гдје нема мачке, миши господаре.* Уз народне приче *Еро и кадија* и *Свијету се не може угодити* слиједи пословице: *Кадија те тужи, кадија ти суди; Гдје вуци суде, ондје овце не дођу до правде; Боље је неправо трпјети, него неправо чинити; Ко умије, њему двије; Боље је умјети, него имати.* Иза текста *Кад јечам жути*, који говори о људском разумијевању и праштању слиједи пословица *Ко доброту сије, љубав жање.* Уз басну *Лав и лисица* и сличне текстове који говоре о вјештини и мудрости иду пословице: *Ум царује, снага кладе ваља; Људи се не мјере пећу већ памећу; Мудром јунак коња води; Што снага не може, памет учини; Више ваља грам памети него сто ока снаге.* И на самом крају читанке налазе се пословице о памети: *Боље је знање него имање; Колико знаш, толико вриједиш; Човјек се учи док је жив; Благо оном ко зна да не зна, а хоће да зна.*

На узрасту од I до V разреда доста се користи тематика о раду, добру и злу, љубави и мржњи, друштвеним и моралним проблемима и људској судбини, а има доста пословица са таквом тематиком.

Као и друге књижевне врсте, пословице подстичу дјецу да откривају њихов дубљи смисао, симболику и метафорику. При томе је неопходна способност брзог расуђивања, запажања појединости у језику, класификовања чињеница и повезивања са животним и књижевним

искуством. Пажљивим усмјеравањем ученика подстиче се доживљајно, стваралачко и критичко мишљење о пословицама. Значајну улогу имају задаци за самосталан рад који могу бити формулисани тако да покрећу учениково запажање, мисаону активност, машту, асоцијативне процесе. Својим садржајем и стилем, ове врсте народног стваралаштва погодују развијању фантазијског мишљења, способности запажања и закључивања.

Ако се пословице изучавају као наставни садржај, заједно са загонеткама и питалицама, томе се могу посветити два школска часа. У току првог часа говори се о књижевним особинама ових врста, а на другом часу ученици припремају самосталан избор пословица, питалица и загонетки из лектире и објашњавају њихов смисао (садржај). Затим учачају њихове стилске вриједности (средства сликовитог изражавања, игре ријечима, ритам, метафорику, синтаксички поредак).

„Интерпретацијом народних умотворина ученици ће присвојити значајне етичке вриједности, оплеменити свој дух народном мудрошћу, осјетити љепоту родољубља и осјећаја припадности свом народу“ (Росандић, 1986, стр. 678).

При обради лектире, уз остале текстове из народне књижевности, ученике треба упутити да одаберу по неколико изразитијих мудрости, да их науче напамет и да их коментаришу са ових становишта:

- У којим околностима се мисао појављује;
- Кома је упућена и с којом намјером;
- Како се преко ње исказују ставови казивача и колектива (народа);
- Која се истина њом истиче;
- Да ли је пословица дата у стиху или прози;
- Каквим ритмом је пословица исказана (помоћу којих средстава се остварује ритам);
- У чему се огледа сликовитост израза;
- Како звуче ријечи од којих је сачињена пословица, који се гласови понављају, постоји ли рима?

На примјеру пословице *Несложна браћа пропала кућа* ученици четвртог разреда могу показати како чак и ако свака ријеч у склопу пословице задржава своје примарно значење, цио израз може да се схвати и у пренесеном значењу проширивањем смисла ријечи. Право значење пословице је да породица не може напредовати ако су њени чланови несложни. Ако се узме у обзир вријеме у ком је пословица настала онда је ријеч о патријархалној заједници у којој су сви чланови имали своја задужења и обавезе и ако су несложни, онда нема напредовања и благостања. Ријечи *браћа* и *кућа* могу добити и шире значење и тако добијамо пословицу са пренесеним значењем. *Браћа су и саплеменици, сународници, припадници*

једног народа, а кућа је земља, држава, отаџбина тог народа. Дакле, пословица је упућена цијелом народу.

Међутим, ријечи у пословицама чешће имају пренесено значење и одгонетање алегоријског смисла пословице може дјечи бити интересантно као одгонетање неке загонетке. Важан је дјечији искуствени контекст у коме ће дијете знати да открије метафорички смисао ријечи, да препозна пословицу као мудрост или савјет о животном догађању и да је примијени у сличним будућим искуствима. Ученици четвртог или петог разреда могу објашњавати пренесено значење пословице *Гдје вуци суде, ондје овце не дођу до правде*. Наставник их подстиче сљедећим питањима: – Какве се асоцијације јављају у вашој свијести кад се изговори ријеч вук? – Да ли сте видјели вука? – Опишите како изгледа? – Зашто су у народу представе о вуку повезане са нечим страшним, негативним? – Које би људске карактере могао да представља вук? – Какве се асоцијације везују уз ријеч овца? – Које би типове људи могла да представља овца? – Које карактере? – Које моралне особине? – Покушајте објаснити значење цијелог израза.

Ученици ће постепено откривати смисао пословице: Када се изговори ријеч вук помислимо на нешто страшно, окрутно, сурово, помислимо на животињу коју не бисмо жељели срести кад смо сами и незаштићени. Видјели смо вука на сликама и у зоолошком врту. Вук је сив, има крволочне очи и оштре, страшне зубе којим коље свој плијен. Народ се плаши вукова, јер, кад су зиме биле оштре и хладне, вукови су се спуштали са планине у села у потрази за храном, упадали у торове и нападали овце. Вук представља окрутне, сурове људе који владају силом. Уз ријеч овца везују се асоцијације мирна, плашљива, питома. Она би представљала мирне, скромне људе који никог не нападају и иду својим путем. Значење цијелог израза било би : *Тамо гдје суде окрутни, сурови, зли људи, нема правде за племените, мирне и скромне људе. Они постају жртве нечије суровости, као што овце постају жртве вуковима.*

Творци пословица и народни казивачи користили су за метафоричку слику све што их је окружавало. Метафоричан смисао давали су ријечима које означавају најразличитије појаве у природи и људском животу. Ипак највише пословица говори о човјеку, његовим манама и врлинама: мудрости и глупости, храбрости и кукавичлуку, шкртости и дарежљивости, радиности и љености. Сазнајни значај метафора, истицање код појава њихових нових својстава путем упоређивања тих појава са другима, постаје нарочито важан у настави књижевности. Помоћу метафора ученик добија могућност да јасније издвоји у појави њене особености, да је конкретизује и оцијени, а све то води ка развоју мишљења. Метафора јесте довођење двију ријечи у међусобну везу помоћу које се образује ново значење, захваљујући преношењу једне од



секундарних ознака ријечи на другу неку ријеч. Тако метафора има за ученике сазнајни значај, јер помаже схватању нових појава које су ушле у човјеково поље вида. У пословици *Испецци на реци*, у којој је садржано опште запажање које вриједи за човјека свих времена, глаголи *мислити*, *смислити*, *размислити* доведени су у везу са глаголом *испећи*. Заједничка нит која зближава глагол *испећи* са поменутиим глаголима је трајање неког процеса, потребно је одрђено вријеме да се нека радња изврши. Значење пословице је да треба прво размислити па тек онда исказати мисао ријечима. Размишљање тражи одређено вријеме, што значи да не треба говорити брзоплето, неразумно, спонтано, исхитрено, него мудро, промишљено, разборито. Од ученика треба тражити да покушају глагол *испецци* замијенити неким другим глаголом и да покажу шта се битно мијења у цијелом изразу пословице са овом промјеном.

Зденко Шкроб сматра да је „у пословици свака ријеч незамјењива: пословица мора гласити управо онако како је познајемо или престаје да буде пословица“ (Шкроб, 1968, стр. 43).

Тако кроз пословицу дјеца схватају реченицу као најмањи облик језичке комуникације и књижевноумјетничког изражавања, спознају метафору, ритмичку организацију и језичку концизност, звучање гласова и ријечи, унутрашњу и спољашњу риму. И најмањи дио реченице је важан и ако се премјести и замијени мијења се и мисао и љепота казане ријечи.

„У том трагању за открићем симболичко-алегоријских слика садржаних у пословицама које су само њихове ученици ће осетити задовољство због креативног чина који се речима не може потпуно исказати“ (Смиљковић, 2012, стр. 800).

Метонимије су рјеђе од метафора заступљене у пословицама (*Рало и мотика свијет храни; Кад устане кука и мотика; Глава је старија од књиге; Глава је скупља с језиком него без језика*). И метонимија представља вид преношења значења при чему се једно значење потпуно замјењује другим, а један од чланова исказа се истискује, али тако да између истиснутог значења и оног које га замјењује постоји одређена логичка веза, међусобна зависност (*Ако враг није разбио колијевку, разбиће гроб – Ако се човјеку несрећа не догоди у младости, догодиће му се у старости*). Пошто се преношење значења врши на основу зависности, повезаности укрштених значења, откривање те везе захтијева одређени мисаони напор и доприноси развоју мишљења код дјецe.

Пословица може бити исказана и помоћу антитезе. То је фигура разума. „Супротставља једну реч другој, једну мисао другој. Резултат је контраст, врло јако истицање једне речи или једне мисли уз помоћ друге“ (Јовановић, 1972, стр. 14). Примјери таквих пословица су: *Чега се мудар*

*стиди, тиме се луд поноси; Боље је добро слушати, него лоше заповиједати; Боље издалека се вољети, него изблиза мрзити; Боље посљедњи међу добрим, но први међу злим; Ако је тешко живјети, опет је живот сладак.* У настави ће тумачењем антитезе преко пословице, ово стилско средство добити лингвистички и структурни опис примјерен ученицима млађег узраста.

У великом броју случајева пословице су настале од приче о различитим ситуацијама, у којима се испољила нека типична људска особина или међусобни људски односи или неки поучан људски поступак. Прича је у почетку захватала догађај у свим његовим појединостима, а затим се постепено згушњавала у пословицу. Конкретна прича се временом заборављала. Љубомир Зуковић наводи да се „пословице могу доживљавати као гробље у коме су се слегле и уснуле бројне приче“ (Зуковић, 1976, стр. 23). У својој збирци пословица из 1849. године Вук је укратко испричао близу 80 причаца као објашњење како су изреке настале. Латковић (1975) наводи да је постојала и могућност обратног поступка, да је прво изречено неко запажање у облику пословице, па тек послије тога као објашњење или проширење створена причаца.

На овим принципима сажимања кратких шаљивих прича у пословицу и, обрнуто, проширивања пословице у причу може се заснивати креативна настава језика, књижевности и културе изражавања у четвртој и петом разреду основне школе.

Захтјеви који се постављају ученицима могу се формулисати на сљедећи начин:

- Замисли да је некад постојала једна прича, преносила се с кољена на кољено и постепено скраћивала, јер је сваки казивач понешто изостављао. Коначно се сачувао само крај приче. Он гласи: *Ко се ожеже а не каже друштву да је чорба врућа, није поштен човјек* (Караџић, 1849, стр. 154). Покушај да на основу краја напишеш исту причу. Да ли је то могуће? Није могуће написати исту причу, али је могуће написати сличну или чак бољу причу. При томе треба да размишљаш како да се крај уклопи у дио приче који мораш да измислиш. Труди се да будеш занимљив, маштовит и оригиналан. Прича може бити и шаљива.

С друге стране ученицима се може понудити кратка шаљива прича, анегдота или басна и тражити да њену поруку искажу пословицом. Басна кореспондира са пословицом и у наставном тумачењу треба је повезивати са пословицом. Басна је природни контекст пословице. Свака Езопова басна завршава поуком пословичког карактера. Успјела пословица по свом мисаоном и поетском потенцијалу увијек је шира од конкретне приче или појаве која је надахнула њено стварање.

У наставном тумачењу пословица важније од проналажења теме и сврставања у семантичка поља (спознајно, морално, психолошко, завичајно) јесте дјечији искуствени контекст у коме ће млади читалац препознати пословицу као савјет и мудрост о животу коју ће моћи примјенити у будућим догађањима и носити као духовно богатство које стално опомиње да је човјек богатији уколико је племенитији и разумнији.

Тако пословице у настави имају корисно-спознајне и корисно-етичке функције али су важне и њихове умјетничко-естетске функције. Оне имају и психолошке функције јер подижу дјечије самопоуздање и уче дијете да прихвати нужност. Народна мудрост је превасходно практична – срчуната на то да се у животу прође што лакше, или да се бар тешкоће и муке дочекају спремно. Из пословица дијете сазнаје више о прошлости и традицији свог народа те је једно од семантичких поља и завичајно. За наставу српског језика најзначајнија семантичка поља су: завичајно, сазнајно, морално и психолошко. При сазнавању пословица ученик млађег школског узраста усваја четири врсте њихових вриједности: информативне (ученик сазнаје нешто више о животу), етичке (ученик развија свијест о моралним вриједностима), психолошке (стиче самопоуздање, превазилази страх, бојазан, несигурност развијањем свијести о томе да није усамљен у ономе што преживљава и да никад не треба поклекнути), завичајне (развијање љубави према завичају, осјећања припадности свом народу, развијање родољубивог осјећања).

У *спознајно семантичко поље* спадају пословице: *Човјек се до смрти учи; Човјек је у невољи досјетљив; Човјек човјека не може познати док с њиме не изједе онолико соли колико у зубима може одићи; Што мачка коти све мише лови* (Карацић, 1849, стр. 349 и 357). Пословице откривају суштину ствари и појава које се иначе скривају површном оку и у томе је њихов сазнајни значај.

У *морално семантичко поље* спадају пословице: *Чиста се злата рђа не хвата; Човјек све даје за образ а образ ни за што; Дрво се на дрво наслања, а човјек на човјека; Боље је поштење у сиромаштву него богатство без поштења* (Карацић, 1849, стр. 348; 349; 70).

У *психолошко семантичко поље* спадају пословице: *Нема науке без муке; Ко сам себе поштује и други га поштују; Кад не можемо како хоћемо, онда ћемо како морамо; Боље је умјети, него имати* (Карацић, 1849, стр. 203). Пословице оштроумно казују запажања многих генерација о извјесним законитостима у природи и друштву, те дијете схвата неминовност неких дешавања и лакше их прихвата.

Пословица је сазнајни, морални, психолошки, завичајни, али првенствено естетски, књижевноумјетнички садржај и као таква представља примјерен садржај за проучавање у разредној настави књижевности.

### Закључак

Пословице откривају и показују суштину ствари које се скривају површном погледу и теже да мноштво појединачних појава сведу на закон и правило владања у животу. Ријеч је о сазнањима и мудростима до којих се дошло колективним животним искуством кроз вијекове. За наставно тумачење пословица битно је да њихово разумијевање зависи од бројних услова, од језика којим су исказане, прилика у којим су исказане, познавања вјеровања, обичаја и мишљења народа, познавања традиције. Од креативности и литерарног сензибилитета учитеља зависи успјешност примјене пословице у разредној настави српског језика. Пословица помаже дјечи да упознају живот, јер нуди многа сазнања из различитих области. Семантичка поља пословице су сазнајно, морално, психолошко и завичајно. Иако су формално најпростије, оне су знатно теже за схватање од многих сложенијих књижевних дјела због своје апстрактности и удаљености од ученичког искуства. Пословица је најчешће метафора, у њој је заступљена унутрашња и спољашња рима, стилски се интензивира различитим пјесничким сликама и стилским фигурама као што су симбол, метонимија, синегдоха, антитеза, одликује се ритмичком организацијом, а у свему томе огледа се естетски значај њеног наставног изучавања. Истински живот пословице је у томе да се сви њени елементи непосредно прихватају у оном јединству које омогућава да пословица говори својим властитим језиком.

### Извори

- Карацић, В. С. (1849; 1972). *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи*. Беч: Штампарија Јерменског манастира; Београд: Нолит.
- Савић, Б., Милатовић, В., Ђаковић, П. (2012). *Читанка за трећи разред основне школе*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Савић, Б., Милатовић, В., Ђаковић, П. (2013). *Читанка за четврти разред основне школе*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Наставни план и програм за основну школу*. Бањалука: Министарство просвјете и културе Републике Српске (нова верзија за 2014. на сајту: [www.rpz-rs.org/index.php](http://www.rpz-rs.org/index.php)).

Наставни план и програм за основне школе у Републици Србији (2011) (на сајту: [www.enastavnik.com/index.php](http://www.enastavnik.com/index.php)).

### Литература

- Buturović, Đ. i Palavestra V. (1974). *Narodna književnost Srba, Hrvata, Muslimana i Crnogoraca*. Sarajevo: Svjetlost.
- Zuković, Lj. (1976). Pripovijedanje i umovanje narodno. Predgovor u knjizi: *Narodna proza (priče, poslovice, pitalice i zagonetke)*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Јовановић, С. (1972). *Речник књижевних израза*, Београд: БИГЗ.
- Kekez, J. (1984). *Poslovice i njima srodni oblici*. Zagreb: Zavod za znanost i književnost.
- Lalević, M. S. (1934). О нашој народној прози. У: *Književni sever, god. X, sv. 7-8*.
- Латковић, В. (1975). *Народна књижевност*. Београд: Научна књига.
- Rosandić, D. (1986). *Methodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Смиљковић, С. (2012). Даровитост ученика у тумачењу етичности текста српских пословица. У: *Даровитост и моралност* (зборник радова 17). Вршац, Арад, Битољ, Птуј.
- Solar, M. (1976). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Škreb, Z. (1968). Sitni i najsitniji oblici književnosti. *Umjetnost riječi 1/1968*.

Branka Brčkalo

### THE FUNCTION OF SMALL ORAL FORMS – PROVERBS – IN ELEMENTARY SCHOOLS

#### Summary

*This paper examines the issue of national proverbs, which, with the verbal puzzle, make small oral form, independent and self-important literary creations. The aim of this paper is to show a theoretical and methodological interpretation of proverbs in the teaching literature for the students of younger school age. Theoretical background makes the definition of proverbs and their structural elements: themes, composition, language structure, conceptual layer and aesthetic values. It also provides acceptable classification of our proverbs based on different criteria. Methodical aspect discusses how a child with his experiential context identifies and exposes the semantic fields proverbs which may include cognitive, moral, psychological, native. By using the proverbs the children will understand the sentence as the lowest form of verbal communication and literary expression, and they will also recognize metaphor, rhythmic organization, and linguistic conciseness..*

**Key words:** *proverb, proverbial expression, semantic fields, the context, the function of proverbs in teaching.*